

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

A KASSAI BATSÁNYI-KÖR ÉVKÖNYVE*

1965—1968

„Kassa mint kezdet, mint indíték, nem esetleges valami, de történelmi soron ismétlődő folyamatosság. Dévai Bíró Mátyás itt alapítja az első magyarországi lutheránus egyházat: bécsi börtön a büntetése. Kassa nemcsak »Rákóczi városa« volt, de ugyanúgy Bocskayé is, és Bethlen Gáboré, aki innen indította hadait a csehek megsegítésére. A németellenes szabadságharcok egyik kiindulópontja és jó katonája mindig Kassa volt. A legendás hírű negyvennyolcas vörös sapkás kassai kilences honvédektől a kassai partizánokig tart a sor ...

Amikor 1945-ben egy új kezdet első állomása újra Kassa lett, az indítás már nélkülünk, kizárásunkkal történt. Mintha Kassa progresszív, magyar kezdetei sose jelentettek volna történelmet. Košice megtagadta Kassát ...”

(Fábry Zoltán: A kassai kezdet)

„Košice megtagadta Kassát...” — kesereghettünk sokáig Fábry Zoltánnal, de lám, e jó híreket hozó évkönyv szerint vállalja ismét. Vállalja, ráébredvén bölcsen, hogy a „progresszív magyar kezdetek” a közös cseh—szlovák—magyar történelmi múlt kitéphetetlen tényezői, hogy jelen és jövő is mindig csak teljesebbé épülhet általuk.

Görcsös Mihály józan mértékű, tartalmas *Bevezető*-jéből megtudjuk, hogy a Kassai Batsányi-Kör még fiatal: 1965 februárjában alakult, és „tagjai elsősorban azt tűzték ki célul, hogy a helybeli és vidéki lakosság között terjesszék, népszerűsítsék irodalmunkat, és ápolják haladó hagyományunkat”. A Batsányi emlékének zászlaja alá sorakozó kassai magyar népművelők így az egykori Kazinczy-Kör, majd az 1945-ben megszűnt Kazinczy-Társaság jogutódát hozták létre, szándékos névváltoztatással, hogy „a nagy forradalmi költő nevével és szellemében folytassák a két évtizeddel azelőtt abbahagyott munkát”.

A nemzetiségi lét parancsoló körülményei napnál világosabban magyarázzák, hogy a Kassai Batsányi-Kör eddigi kurtán fél évtizedes tevékenységéből üdítően hiányoznak a valahai magyar vidék művelődéstörténetéből olyan ismerős dilettáns társaságosdi ismertető jegyei. Okos fők, felelős férfiak küldetést teljesítő gyülekezete a Kassai Batsányi-Kör, hisz amit eddig végeztek is, mindenhol jó példaként vizsgálhat. Pergessük csak a *Bevezető* lapjait végig! — Megemlékezés Batsányiról halálának 120. évfordulóján Keresztúry Dezső előadásával, amikor is a résztvevők irodalomtörténeti fontosságú nagyjelenetnek lehettek tanúi: „több mint negyvenévi levelezés után ekkor és itt találkozott először Illyés Gyula, Fábry Zoltán és ... Forbáth Imre”. — Bartók-emlékünnepség a szlovák—magyar testvériség jegyében. —

* Madách Könyvkiadó, Pozsony 1969.

Népballada-est a legavatottabbak: Vargyas Lajos, Török Erzsébet és Jancsó Adrienne közreműködésével. — Németh László, majd Simon István kassai és stószli látogatása. — Arany János-émlékest (előadó: Kovács Kálmán). — Rákóczi-ünnepségek: emlékest Esze Tamás előadásával; ezt megelőzően 1967 „június végére készültek el a Rákóczi-domborműnek és feliratainak a Dóm északi falára való visszahelyezési munkálatai. Ismeretes, hogy az emlékművet a második világháború befejezését követő napokban meggondolatlan személyek eltávolították. Ez a sajnálatos tény — nemzetiségre való tekintet nélkül — azóta is sértette a város igazságszerető, tisztességesen gondolkodó lakosságát”. — Találkozó az ungvári Kárpáti Igaz Szó szerkesztőjével; előadás a kárpát-ukrajnai magyarság kulturális életéről. — Ádám Jenő Kodály-megemlékezése. — Végezetül a legfontosabb nagyszabású rendezvény 1967. október 20—22-ig: a kassai Kazinczy Nyelvművelő Napok.

Íme az alig ötéves gazdag program: igazán nincs benne semmiféle nemzetiségi, kisebbségi kisszerűség; értékekre figyelő, egyetemes látókörről tanúskodik, Magyarországon is lefuthatna bárhol, bármikor.

A kitűnő rendezvények és találkozások rangos előadásanyaga önként kínálhatta a kéziratok kötetbe szerkesztését, emlékkönyvvé alakítását. S az emlékkönyv valóban szerves egészzé, jól megkomponált gyűjteménnyé formálódott. Forrásértéke jóval túlmutat Kelet-Szlovákia határain, anyagát a hazai tudományosságnak és irodalmi közvéleménynek is számon kell tartani. Elsősorban e szempontoktól vezérelve minősítenénk a következőkben a kötet egyes írásait.

A kötetnyitó Batsányi-ciklusból nem szabad, hogy Illyés kis epigrammája (*Batsányi emlékének*) „ittfelejtődjön”. Fábry legjobb cikkei közül való *A kassai kezdet* is. Mily pompás ötlet már a kezdés („Mi volt kezdetben? Kezdetben vala az ige. De vita kél és perel: kezdetben volt a tett. Örök e feleselés, mert örök mindkettő egy igaza: a kettős egység valósága.”), s mily bölcs summázásig szárnyal a korparancsérvényű, törvényt kimondó záróakkord: „A kezdet beteljesülése csak a megváltó, valószínű, kollektív tett lehet. Törvény. Egyenlőség. Szabadság.” Hogy *A franciaországi változásokra* című Batsányi-versből Fábry játszva bontja ki az antifaszizmust, hogy e régi költő igazát Adyével párosítja, az még nem meglepő. De hogy felkapjuk a fejünket a merész ötlet láttán, amikor az *Első Ulászló Szegeden* sorai-ból is fölöttébb aktuális figyelmeztetést csalogat elő: „1941 tavaszán a Jugoszláviával szemben elkövetett hitszegés idején röpcédulákon kellett volna terjeszteni a verset...” Amikor aztán Vargyas Lajos *A magyar népballada* c. főlényen biztonságú, példásan tömör összefoglalásában ehhez a mondathoz érkezik: „...a germán szellem termékének tartott műfajról nálunk derült ki, hogy a francia nép alkotása”, szinte várjuk a „Fábry-poént”; immár merész képzettársításainak módszere munkál bennünk, ha a magyar népballadáról olvasunk is, gondolatmenetünk akaratalanul is szuggesztív sugallatainak hatása alá került. Hasonlóképpen szépen formázott tömör felvilágosítás Keresztúry Dezsőé Batsányi minap előkerült költeményéről (*A viaskodás*), s ugyanezt mondhatjuk Kovács Kálmán érett Arany-esszéjéről vagy a fábryan szenedélyes és zaklatott Ádám Jenő-tanulmányról, amely Kodály világát idézi meg.

A mai kassai költők verseiből közölt darabok viszont megtörik a kötet magas szintjét. Gyüre Lajos verseinek kivételével mintegy félszázados modorkésést tapasztalhatni a mostani kassai poézisben. A kassai költők közül még mindig Bocatius János a legjobb, de hát ő nem éppen mai verselő már: *A Kassa vidékét dúló kóbor tatárok-ról* több mint 400 éve, 1566-ban szerzette latin énekét...

A Kazinczy Nyelvművelő Napok anyagát laikus fővel is nagyon fontosnak ítéljük. Deme László, Teleki Tibor, Bárczi Géza és Végh József szaktanulmányait Romániában és Jugoszláviában is épüléssel tanulmányozhatják, mint ahogy van is internacionális célzatosság e kötetvégi ciklus írásaiban. Korom Tibor *A jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület munkájáról, terveiről és problémáiról* értekezik, megrajzolván a kisebbségi, nemzetiségi nyelvművelés egyik lehetséges szakszerű modelljét. Hasznos és korrekt adataihoz hasonlókat de szívesen vennénk másfelől is! („*A Magyar Helyesírás Szabályaiból* körülbelül 10 000 példány, az *Értel-*

mező Szótárból a kereskedelem útján 500 teljes, magánúton pedig bizonyára legalább még 100 teljes sorozat jött be. A *Magyar Nyelvőrnek* ma 65, a *Magyar Nyelvnek* 42, a *Magyartanításnak* 140 előfizetője van Jugoszláviában". — Itt hát aligha sikerülne Értelmező Szótárt kalotaszegi párnára, bokályra, csergére cserélni...) A fent mondott szándékot teljesíti ki a *Kitekintés a testvéri kisebbségi irodalmakra* c. ciklus három tanulmánya: Herceg Jánosé Jugoszlávia, Czine Mihályé Románia és Balla Lászlóé Kárpát-Ukrajna magyar irodalmi életéről. Tömör összefoglalások ezek is: Herceg Jánosé hihetetlenül szerény, mármint hogy magáról egyáltalán nem szól, de bátran emlegeti a nemzetiségi irodalmak ismerős kísérő jelenségét, „a színtelen és ízetlen útitársak igen serény derékhadát”; Czine Mihályé remekművű esszé, emlékezetesen egyéni és könnyed stílusfordulatokkal, efféle ügyekben szokatlanul merész igazmondással, elmélyedt tárgyismerettel (hogy ráérez pl. Kányádi Sándor elmélkedésének beépíthetőségére: a rövid tanulmányban ez a hosszú idézet a Czine stíljéhez hasonlatos hangvétel ízei, színei okán szervesen testvériesül a szerző textusával); Balla Lászlóé kissé száraz, kopogós, ráadásul kénytelen önmagát is jellemeztetni, s mivel magára szabott szövege csak szenttelen biográfia, kitűnő írótlására több jut a fenntartásokból.

Szándékosan hozzuk szóba végül az évkönyv középső ciklusát, a *Mozaikok Kassa történelmi és irodalmi múltjából* címűt, hiszen itt fontos hozzátennivalónk is volna. Mohr Gedeon hangulatos emlékmotívumokkal telített írása — Kerekes György könyvei után talán az első érdemleges várostörténeti tanulmány — *A Bethlen-bástya* forgandó sorsát kíséri végig. Esze Tamás *Esze Tamás és Kassa* viszonyát tárgyalja. *A szegénylegény éneke* c. nevezetes kuruc kori verssel és az 1706-os kassai ostrommal kapcsolatos Esze-féle filológiai eredmények helyett, és mert mindegyre Fábry Zoltán szellemujja vezérel bennünket az olvasásban, hadd mutassuk fel írásából ezt a passzust: „A háromnyelvű és háromhitű városban mindenki a maga nyelvén, a maga hite szerint tette, illetve újította meg a szécsényi confoederatióra tett esküjét: »Ezen Kassa város elkövetkezendő obsidiójának idején fejem fennállásáig s utolsó csepp véremnek kiontásáig fegyverkezvén, Kegyelmes Fejedelmünk s hazánk hűségében megmaradunk.«” A további történeti tanulmányok a város „elkövetkezendő obsidió”-ira s tündöklésére vetnek fényt. Turczel Lajos Kazinczy itteni éveit fogja vallatóra, Botka Ferenc *A kassai proletkult* körül vizsgálódik (tanulmányát először a Tiszatáj 1965-ös évfolyamában közöltük!), Gömöry János pedig a Kassai Kazinczy-Társaság tanulságos történetét tekinti át.

A történeti összkép nyilván töredékes, s főleg a régibb századok, a XVI—XVII. évszázakbéli ragyogás fénye halovány így; ama nevezetes esztendőké, amikor Kassa — megint Fábryval szólva — „Bocskayé is, és Bethlen Gáboré”. A kassai, tehát csehszlovákiai, szlovákiai vizsgálódót ma a múltnak is érthetően elsősorban azok a jelenetei érdeklik, amelyek a cseh—szlovák—magyar egymásraultaltság, testvéri sorsközösség példáit kínálják. Hadd említsünk fel most (további termékeny eszmecserék és remélhetőleg gyakorlatias megvalósulások bevezetőjeként) egy ilyen historiai mozzanatot a XVII. század első évtizedeiből, pontosabban 1619—20-ból, amikor Kassa Bethlen Gábor felső-magyarországi székvárosa. Köztudott, hogy Bethlen Gábor ez idő tájt szövethet a cseh protestánsokkal, kevesebb nyoma van viszont annak, hogy a korabeli irodalomban miként és egyáltalán kiknél tükröződik lelkes igennel a cseh—magyar testvériség eszméje!

Szabad legyen e tárgyban szemérmetlenül saját portékánkat árulni: Kulcsár Péterrel együtt kiadott könyvünket, az Akadémiai Kiadónál a Régi Magyar Prózaí Emlékek c. sorozat első köteteként 1968-ban megjelent Szepsi Csombor Márton *Összes Művei* c. kritikai kiadást. A régi magyar világi próza e pompás tollú meseterét, az első magyar nyelvű és európai rangú útleírás, az *Europica varietas* (Európai változatosságok, Kassa, 1620) ifjan elhunyt szerzőjét (élt: 1595—1622) úgy igyekeztünk feltámasztani e könyvben, hogy alapos levéltári kutatásokat végeztünk Kas-

sán is. A gazdagon feltároló kassai anyagból és egyéb vizsgálódásokból kivilágitott, hogy Csombor Márton, a kassai skóla egykori igazgatója művében mily határozott törekvés Bethlen politikájának, kiváltképpen a cseh—magyar szövetségnek propagálása. Az *Europica varietas* rendkívül meleg hangú cseh fejezetét (ideje volna, hogy cseh vagy szlovák fordítóra találjon; az angolok és lengyelek már rég kiadták a rájuk vonatkozó részeket!) pl. annak a Magdeburger Joachim nevű kassai polgárnak ajánlja, aki tagja volt a Bethlentől Prágába küldött követségnek. De a szokásos földrajzi bevezetőt is megszakítva, Csombor Márton a cseh fejezetnek már mindjárt az első soraiban így ünnepli a szövetséges „frigyes” csehek felkelését: „...most is ez világ álmélkodására tyrannus fejedelmére, városinak háborgatóira feltámadván, szerencsésen magát mutogatja.” Amikor e sorok íródtak és 1620-ban megjelentek, már a csehekkel szövetségben Bethlen Gábor is „feltámadott tyrannus fejedelmére” — az összefüggés teljesen világos. Hogy e 350 éves sorokban milyen aktualizálható Habsburg- és németellenes erő rejlik, azt nem kisebb személyiség ismerte fel, mint Gaál Gábor, a Korunk nagy szerkesztője. Igen, Gaál Gábort az *Europica varietas* nyílt politikai célzatossága, csehek és lengyelek iránti szimpátiái és erős németellenessége vezették el legkülönösebb filológiai tervének eltökélt végrehajtásához: Szepsi Csombor útirajzának 1943-as kolozsvári kiadásához. A Lepage kiadónál megjelent kiadvány bibliofil csemegeként keltett érdeklődést csupán, recenzorai nem tudták mire vélni a több mint három százada porladó ifjú kassai skólamester művének feltámasztását, holott Gaál Gábor az 1940-es évek legsúlyosabb kérdéseiben foglalt állást „a magyar Európa-szerelem első halhatatlan emléké”-nek életrekeltésével! Nemcsak a lezárt szellemi határokon tekintett ki véle a világba, ennél jóval többet kívánt mondani. Az *Europica varietas* „felfrissült soraiban” — írja Gaál Gábor a kötet fülére szorulva — „egy Európa megismerésére vágyó magyar ifjú vándorol egy inggell és egy imádságos könyvecskével végig a legfényesebb Európán 1618-ban, a *harmincéves háború küszöbén, hadak és világnézeti arcok között*”. 1940-es szerkesztői ars poetikájában (*A Korunk éveinek margójára*) pedig ez áll: „...a még mindig folyó, mai *harmincéves háború küszöbén* megtanultuk... hogy ez a mi epokális időnk... milyen általános cél felé halad.” Amikor tehát Gaál Gábor a XVII. századi harmincéves háború fenyegető jeleit észlelő Szepsi Csombort idézi, a fasiszta világégésbe taszított legfényesebb Európa sorsáért aggódik. Gaál Gábor szerkesztő volt, tőle való kifejezéssel élve nem tartozott a költők „munkásságának nyugtalan rágcslói, a filológusok” közé; a szövegkiadás gondolatát nem cédulahalmazból hüvelykezte ki, hanem szerkesztő módjára: a pusztá kézirát (az első kiadás) sugallatában. 1940—43-at írunk. Magyarország már hadba lépett a Szovjetunió ellen a fasiszta Németország oldalán... Az *Europica varietas* mely sorai fölött állhatott meg ekkor a tűnődő szem, és szabadulhattak el az asszociációk? Olvassuk, idézzük még egyszer a könyvet, mint mond az a Habsburg-ellenes támadását megindító Bethlen Gáborral frigyre lépett Csehországról: „Az én irigyeim és minden gonosz akaróm ellen, az mint felséges fejedelmünk oltalmazta külsőképpen az elmúlt 1619. [esztenőben] minden ellenségek ellen, oltalmaztatók az frigyes Csehországot írásomban.” — „Ily kicsiny ország Németországnak majd a közepén lévén, csuda dolog, hogy maga tulajdon koronáját ily sok ideig megtartotta, és hatalmasan mindenfelé erejét mutatta, és most is ez világ álmélkodására tyrannus fejedelmére, városainak háborgatóira feltámadván, szerencsésen magát mutogatja.” Nem sokkal lejjebb: „Nyelvük kétféle; német és cseh, de németül nem örömmel szólnak.” Elhagyva a csupa rokonszenvtől átitatott „frigyes Csehország” leírását, lapozzunk Londonhoz: „Azki angliai királynak kertjeit, udvara népét és palotáját meglátta ez városban, semminek ítéli az Németországnak kelletlen muzsikáit.” Íme a kulcskifejezés, ami köré egy Fábry-cikk épülhetne: *Németországnak kelletlen muzsikái!* Ezeket olvasta a szerkesztő a kéziratban, s akarta olvastatni a tyrannus fejedelemtől, a fasiszmustól fenyegetett magyarokkal, csekekkel és lengyelekkel. Nem kétséges, mivégre: „városainak háborgatóira feltámadván, szerencsésen magát mutogassa.” Ezért adta ki Gaál Gábor az *Europica varietas*-t. A kolozsvári Református Kollégium Könyvtárában porosodó útikönyv Bethlen Gábor koncepcióját vállaló Habsburg-ellenességére,

évszázadokon át időserű politikai aktualitására a nagy szerkesztő érzett rá teljes biztonsággal — jó húsz évvel megelőzve a hivatásos interpretációt, az irodalom-történetét.

*

Azért idéztük ily bizonyító részletességgel egy régibb Gaál Gábor-tanulmányunk, illetve a Szepsi Csombor-kritikai kiadás bevezető tanulmányának idevágó részeit, mert a Kassai Batsányi-Kör évkönyve elindította gondolatsort konstruktív javaslattal szeretnők zárni.

Ha Košice igazán vállalja Kassát, a „progresszív magyar kezdetek”-et, hagyományai sorába be kell iktatnia Szepsi Csombor Márton művét is, hisz Kassán megjelent *Europica varietas*-a az első rangos művészi híradás csehek, szlovákok, magyarok, tágabban: Közép-Kelet-Európa népeinek történelmi egymásrautaltságáról. Könyvünk a mai kassai helytörténészek gazdag új anyagot kínál, többek között a házat is pontosan jelzi, ahová a kétnyelvű Szepsi Csombor-emléktábla kerülhetne. A híres Lőcsei ház ez, a régi Fő utca 69. számú, ahol 1626-ban Bethlen Gábor ülte lakodalmát Brandenburgi Katalinnal, és ahol a gótikus boltívek alatt ma is magyar étterem működik. 1615 és 1622 között e házban — az utcai rész földszintjén — rendezte be könyvnyomtató műhelyét Festus János nevezetes kassai tipográfus, aki 1620 tavaszán vagy nyarán (épp 350 éve!) itt bocsátotta ki az *Europica varietas*-t.

Emléktábla Kassán? Igen, és a szülőfaluban, Szepsiben is persze, hisz a Magyarországra eső szomszédos abaúji táj már méltóképp lerotta tiszteletét Szepsi Csombor előtt: a szikszói gimnázium tavalytól az ő nevét viseli, s amiként itt, Göncön, hazai tanulása helyén is márványtáblát kapott. Amikor a szikszói győzelmet ültük, a kolozsvári Korunk, a varsói magyar kolónia és Szepsi magyar iskolája egyformán elküldte üdvözlését: Szepsi Csombor Márton, a közép-kelet-európai népek természetes egységének és békéjének ez a korai spontán hirdetője széles körű érdeklődés fényében állt. Ha a csehszlovákiai tudományosság Csombor Márton művének cseh fejezetét fordítással becsülné meg, ha a Kassai Batsányi-Kör megismertetné közönségét műveivel, ha Kassa és Szepsi vállalkozna emlékének megörökítésére, a szikszói s gönci példákra még tágabb érvényességű szép tett következhetne: három nép: csehek, szlovákok, magyarok közös tisztelgése a történelmi, testvéri egymásrautaltság legdérekbab XVII. század eleji képviselője előtt.

Hogy írta Fábry Zoltán? — „A kezdet beteljesülése csak a megváltó, valószínű, kollektív tett lehet.”